

Unngå bruk av farlige kjemikalier!

Utlånt med tillatelse av Arkadiusz Ojczyk; "Chemicals always fresh". Med i en plakatkonkurranse arrangert av Central Institute for Labour Protection, Warszawa, Polen.

Innledning

Tema for den europeiske arbeidsmiljøuken 2003 er forebygging av helsefare som skyldes at arbeidstakerne blir utsatt for farlige kjemikalier. Det europeiske arbeidsmiljøorganet gir i den anledning ut flere faktaark om farlige kjemikalier, sett i et arbeidsmiljøperspektiv. Faktaark 34 dreier seg om arbeidet med å fjerne eller bytte ut farlige stoffer med stoffer eller prosesser som er mindre farlige.

Regelverk

Å fjerne eller bytte ut farlige stoffer og prosesser står øverst på listen over tiltak for å verne arbeidstakerne mot risiko i forbindelse med kjemikalier og biologiske faktorer. For kreftfremkallende og arvestoffskadelige stoffer er kravene om erstatning spesielt strenge. Bestemmelsene om erstatning er fastlagt i forskrift om vern mot eksponering for kjemikalier på arbeidsplassen (Kjemikalieforskriften)

¹ og ³

Det er forbudt å importere, selge og bruke asbest. Disse bestemmelsene finnes i forskrift om asbest.

EU-kommisjonen arbeider med et nytt system for håndtering av kjemikalier (Registration, Evaluation and Authorisation of Chemical Substances, REACH). Hensikten med det nye systemet er blant annet å innføre en bruksspesifikk godkjenningsordning for visse stoffer. Dette systemet vil også gjelde for Norge.

Prinsipper for utskifting av farlige stoffer

Kjemikalieforskriften inneholder en prioritert liste over tiltak som kan brukes for å redusere eksponeringen for farlige stoffer.

Unngå bruk – fjern stoffet fra prosessen eller produktet det inngår i. Bytt eventuelt ut stoffet med et som er mindre farlig, eller velg en annen prosess.

Begrensning – hvis det er umulig å bytte ut eller fjerne stoffet eller prosessen, kan eksponeringen reduseres gjennom:

- informasjon til arbeidstakerne om risikoen ved bruk av stoffet
- innelukkning av prosessen
- begrensning av utslipp gjennom bedre styring av prosessen
- andre tekniske løsninger som minsker konsentrasjonen i innåndingssonen
- organisatoriske tiltak, f.eks. reduksjon i antall arbeidstakere som blir utsatt, og i varighet og nivå på eksponeringen
- bruk av personlig verneutstyr

Fjerning og erstatning i praksis

Overgang fra ett stoff til et annet — en prosess i tre trinn:

1. **Finn alternativene:** Undersøk alle muligheter som står til rådighet. Kan arbeidet gjøres annerledes? Undersøk alternative prosesser (for å fjerne behovet for stoffet helt) og eventuelle erstatningsstoffer (om fjerning ikke er mulig). Hvis det stoffet en ønsker å erstatte inngår i en større prosess eller arbeidsoperasjon, f.eks. sprøytelakkering eller avfetting, vil det sannsynligvis være flere alternative kjemikalier og metoder som kan brukes.
2. **Sammenlikn alternativene:** Gjennomfør en risikovurdering av alle alternativene, også det stoffet eller den prosessen som blir brukt. Sammenlikn resultatene. Undersøk relevant lovgivning innen arbeidsmiljø og ytre miljø for å sikre at de ulike løsningene er lovlige.
3. **Ta en beslutning:** Ta en beslutning på grunnlag av hensynet til arbeidstakerne, kravene i regelverk, teknologiske muligheter, eventuelle følger for produktkvalitet og kostnader.

Hvor begynner man

Enhver unødig påvirkning av farlige stoffer skal unngås.

Noen tips til hva du bør være oppmerksom på

Risiko som skyldes selve prosessen:

- åpne prosesser, f.eks. maling av store flater; blanding i åpne kar
- prosesser som avgir støv, damp eller røyk (for eksempel loddning), eller sprer væske i luften, f.eks. sprøytemaling

Risiko som skyldes selve stoffet:

Hvis arbeidsprosessen ikke kan endres, bør man fjerne, eller unngå, stoffer som:

- øker brann- og eksplosjonsfaren
- fører til at arbeidstakerne blir høyt eksponert
- medfører at mange arbeidstakere blir eksponert

Tilsvarende bestemmelser i EU:

(¹) Rådets direktiv 1998/24 av 7. april 1998 om vern av helse og tryggleiken til arbeidstakere mot risiko i samband med kjemiske agenser på arbeidsplassen

(²) Direktiv 2000/54/EF av 18. september 2000 om vern av arbeidstakere mot fare ved å være utsatt for biologiske agenser på arbeidsplassen

(³) Rådets direktiv 1990/394 av 28. juni 1990 om vern av arbeidstakerne mot fare ved å være utsatt for kreftfremkallende stoffer i arbeidet, med senere endringer

(⁴) Rådets direktiv 76/769/EØF av 27. juli 1976 om begrensning av markedsføring og bruk av visse farlige stoffer og preparater, med senere endringer og tilpasninger.

- er flyktige, f.eks. organiske løsemidler
- spres i luften (aerosoler, støv)
- forårsaker akutt helsefare, f.eks. giftige, etsende eller irriterende stoffer
- forårsaker kronisk helsefare, f.eks. stoffer som er allergifremkallende, eller som utgjør en risiko for foster eller forplantningsevne
- kommer inn under spesielle arbeidsmiljøregler som pålegger begrensninger i bruk på arbeidsplassene
- allerede har forårsaket problemer i virksomheten (for eksempel helseproblemer eller ulykker)
- forårsaker yrkessykdom
- gjør regelmessig helseundersøkelse av de ansatte nødvendig
- kan tas opp gjennom huden
- gjør det nødvendig å bruke personlig verneutstyr som hemmer de ansatte (f.eks. åndedrettsvern),

Vær spesielt oppmerksom på kjemikalier som er kreftfremkallende eller skadelige for arvestoffet.

Glem ikke mulig eksponering ved vedlikehold og som følge av uhell! Et stoff i et lukket system kan utgjøre en høy risiko hvis det blir frigitt på grunn av uhell.

Opplysninger om farlige stoffer finnes flere steder. Klassifiserings- og merkeopplysningene på fareetiketten er en av de letteste måtene å sammenligne mulige farer fra kjemikalier på. Fareetiketten skal være gjengitt på helse-, miljø- og sikkerhetsdatabladet (HMS-databladet) som skal følge med kjemikallet ved første gangs levering.

Det er importør, produsent eller omsetter som har plikt til å utarbeide fareetikett og HMS-datablad. Arbeidsgiver har selv plikt til å utarbeide informasjonsblad for farlige kjemikalier som det ikke skal leveres HMS-datablad for (f. eks. trestøv, sveiserøyk, medisiner og forurensninger som dannes ved forskjellige prosesser).

HMS-datablad og informasjonsblad er en del av grunnlaget for risikovurdering og tiltak.

Arbeidstilsynets veiledning for administrative normer for forurensning i arbeidsatmosfære er en annen informasjonskilde. Her finnes også opplysninger om stoffer som kan trenge gjennom huden.

I forbindelse med risikovurderingen, må virksomheten utarbeide en liste over farlige kjemikalier som brukes i arbeidet. Denne listen kan være en rettesnor for prioriteringen av arbeidet med å erstatte farlige kjemikalier. Ved sammenlikningen må det tas hensyn til opplysninger om kjemikalier som blir brukt, f.eks. mengde, prosess, antall eksponerte arbeidstakere, nivå av forurensninger i arbeidsatmosfæren, samt klassifisering av kjemikaliene. Det bør lages en handlingsplan over hvilke stoffer som bør erstattes. Handlingsplanen bør vurderes fortløpende, og særlig når det skjer endringer i arbeidsprosessen, eller ny teknologi blir tilgjengelig.

Andre spørsmål:

Hvem bestemmer hvilke kjemikalier som skal kjøpes?

Hvem skal kommentere eller gi samtykke til kjøpet (ledelsen, arbeidsmiljøutvalget, verne- og helsepersonalet osv.)?

Blir beslutningen løpende fulgt opp?

Veiledning for erstatning av stoffer

I de fleste medlemsstatene i EU har offentlige eller private organisasjoner offentliggjort lett tilgjengelige retningslinjer om risikoreduksjon og erstatning. Noen eksempler er "Seven Steps to Substitution"⁵ (Syv trinn til erstatning, HSE, ISBN 0 7176 0695 3) fra Storbritannia.

Tyskland har satt opp en enkel beregningsmodell, kalt "Spaltenmodell"⁶ (BIA, DE). Ved å sammenholde klassifiseringen av hvert kjemisk produkt med relevante opplysninger om den enkelte arbeidsplass, kan man på en systematisk og enkel måte sammenligne kjemikalier. Modellen retter seg særlig mot små og mellomstore bedrifter.

I Danmark har man MAL-kodesystemet, hvor man ved å angi to tall kan sammenligne hvor farlige produktene er. Den norske YL-merkingen likner noe på dette systemet. YL-merkingen er beskrevet nedenfor.

Forskjellige internasjonale bransjeforeninger har utviklet flere databaser som skal hjelpe bedriftene i valg av stoff. Disse databasene er ofte sektororienterte og gir svært spesifikke opplysninger⁷.

Fordeler ved erstatning

Å fjerne et farlig stoff, eller erstatte det med et mindre farlig stoff, gir fordeler for alle som er involvert i prosessen:

- direkte og langsiktige positive helsevirkninger for arbeidstakerne som eksponeres for det farlige stoffet
- minsket miljøforurensning
- reduserte utgifter i form av:
 - lavere sykefravær
 - færre utgifter til kontrolltiltak
 - reduserte utgifter i forbindelse med å overholde arbeidsmiljø- og miljølovgivningen
 - innsparing på brann- og eksplosjonsvern
 - lavere forbruk av et produkt
 - bruk av billigere materialer
 - mer effektive arbeidsprosesser

Ytterligere opplysninger

Ytterligere opplysninger om fjerning og erstatning av farlige stoffer finnes på nettsidene til EUs arbeidsmiljøorgan på adressen:

http://europe.osha.eu.int/good_practice/risks/ds/

Andre faktablad i denne serien om farlige stoffer, og ytterligere materiale, kan hentes på <http://osha.eu.int/ew2003/>. Denne kilden oppdateres og videreutvikles løpende.

Dessuten finnes både Arbeidstilsynets forskrifter og veiledninger, samt opplysninger om arbeidsmiljøuken på www.arbeidstilsynet.no

YL-merking

Løsemiddelholdige kjemikalier som selges i emballasje på 1 liter eller mer skal YL-merkes dersom kjemikallet brukes slik at det kan medføre helsefare. YL er en forkortelse for "yrkeshygienisk luftbehov", det vil si den luftmengden som er nødvendig for å fortynne løsemiddeldampene til et forsvarlig nivå.

Merkingen deler kjemikaliene inn i 7 YL-grupper, 00 til 5. Jo høyere YL-tallet er, jo større er kravet til ventilasjon. Bestemmelsene om YL-merking er gitt i forskrift om YL-merking og i merkeforskriften.

Bruk løsemidlene med lavest YL-gruppe!

⁽⁵⁾ <http://www.hse.gov.uk>.

⁽⁶⁾ <http://www.hbvg.de/d/bia/pramodell/spalte.htm>

⁽⁷⁾ f.eks. for den nordiske cellulose- og papirindustri: <http://www.kcl.fi/info/database.html>, eller for europeiske bilfabrikanter (<http://www.mdsystem.com/index.jsp>)